

Александар Молнар

ФРАНЦУСКА РЕВОЛУЦИЈА У РАНИМ ДЕЛИМА ЕРНСТА МОРИЦА АРНТА

Ернст Морис Арнт (Ernst Moritz Arndt) данас се уобичајено сматра једним од првих немачких либерала или, прецизније, националних либерала. Као и други немачки либерали његовог времена, он је био веома забринути за развој политичке ситуације у Француској и посветио је доста својих списа објашњењу шта се стварно дешава у Француској од 1789. године надале. Идеје Француске револуције играле су важну улогу у интелектуалном формирању Ернста Мориса Арнта, иако он никада није био сирман да их прихвати без велике дозе криптизма. У чланку аутор покушава да пружи увид у главне Арнтове политичке идеје на почетку 19. века и да размотри противречности утисака који је Француска револуција имала на њих.

Кључне речи: *Француска револуција. – Народ. – Силез. – Немачка. – Национализам.*

Међу многобројне Немце на које је Француска револуција оставила дубок утицај убраја се и Ернст Морис Арнт.¹ Почетком 19. века Арнтова историјска предавања на Универзитету у Грајфсвалду носила су јак политички набој, при чему се у њима – у духу идеја Француске револуције – нарочито истицао социјални значај слободе појединца (Steffens, 1912: XXV). Трајност одушевљења иде-

1 Ернст Морис Арнт родио се 1769. године на острву Ригену, у кући ослобођеног кмета. Упркос своме пореклу, захваљујући срећном стицају околности, Арнт је успео да се упише на студије у Штралзунду, престоници Помераније, где је дочекао и 1789. годину. Иако је то касније порицао, деветнаестогодишњи младић је револуцију у Француској дочекао са одушевљењем (Steffens, 1912: XVII). Студије теологије у померанском граду Грајфсвалду започео је 1791. године, да би 1793. прешао у Јену, где је са великим интересовањем слушао Фихтеова предавања. Тај сусрет и Фихтеов интелектуални утицај биће свакако најзначајнији у духовном формирању младог Арнта (стицајем околности, њихови животи поново ће се укрстити, у сасвим другачијим приликама, у Берлину крајем прве и почетком друге декаде 19. века). Свештеничку каријеру одбацио је 1798. године, а две године касније је магистрирао и почео да предаје историју на Универзитету у Грајфсвалду.

јама из 1789. вероватно је била последица и даље снажног утицаја Фихтеових *Прилога исправљању судова љубике о Француској револуцији* из 1793. године (Müsebeck, 1914: 75). Заправо, како истиче Ернст Мизебек, Арнт ни касније, када буде ушао у националистичку фазу свог живота, неће постати непријатељ Француске револуције, пошто се увек држао става да је старо краљевство у великој мери грешило према народу и да је само скривило његову побуну. Кметско порекло и сувише је добро говорило Арнту колико је права имао француски народ да учини оно што је учинио, и никакви доктринарни и емотивни разлози касније неће моћи да сперу тај темељни увид. То ће, уосталом, бити важан елемент оног најлибералнијег идејног језгра код Арнта, које је поданицима стављало у дужност побуну против владара ако не поштује божанске одредбе и ако угрожава слободу грађана (Sell, 1981: 63).

Осим у том погледу, Арнт је био радикални ројалиста. На једном месту ће он и сам то самокритично констатовати: „Ја сам одувек био вероватно претерани монархиста“ (Arndt, 1912b: 70). Тај снажни Арнтов монархизам био је у великој мери последица његовог младалачког одушевљења шведским краљем Густавом IV Адолфом. Овај просвећени монарх био је за Арнта пример „правог краља“, с којим се не могу поредити никакве републиканске вође. Заволевши га пуним срцем, Арнт је постао од малих ногу принципијелни ројалиста. Та љубав ишла је, како то већ бива, руку под руку са мржњом према једној другој личности – (већ одавно покојном) Лују XIV. Анимозитет према овом француском краљу преливао се у доброј мери и на Французе уопште, тако да је Арнт већ од малих ногу славио све њихове ратне поразе, без обзира на то ко им је био непријатељ. Сенка те мржње падала је и на саму Француску револуцију, али, како је већ речено, није никада допринела томе да се Арнт у потпуности окрене против ње. У сваком случају, Арптова франкофобија је тек 1806–1807. прерасла у слепи гнев према Французима, и то као директна последица Наполеоновог покорвања Прусије и Шведске.

Све то имало је и једну личну димензију у Арнтовом животу. Наиме, крајем 1806, када су се Французи, након победе над Прусима, почели приближавати Померанији, Арнт је због свог отвореног антинаполеонског става био присиљен да напусти службу у Грајфсвалду и да бежи у Стокхолм, где је доживео дубоко разочарење у Шведску и Швеђане. Јер, испоставило се да су Швеђани били профранцуски расположени и одушевљени Наполеоновим доласком (и то чак у толикој мери да су сами свргнули Арптовог идола и великог франкофоба – Густава IV Адолфа², учвршћујући Арнта

² Густав IV Адолф је био посланик у немачком Рајхстагу на основу тога што је владао шведским делом Помераније. Као заклето Наполеоново непријатељ, оштро је протествовао када се цар одрекао немачке круне 1806. године и окренуо аустријском царству.

у уверењу да су постали потпуно „неисторијски“ народ. Ако се на својим путовањима по Европи 1798–1799. још представљао (а сасвим извесно и осећао) као Швеђанин, након 1806, када из Помераније буде побегао за Стокхолм, Арнт то више никада неће учинити (Arndt, 1960: 75). Идентификација са Немцима, за Арнта је тада текла неодвојиво од процене да ће једино удружени и уједињени Немци моћи да дођу главе Наполеону. Атрактивност шведског политичког и сваког другог идентитета постала је опсолентна, и једина домовина за коју је још вредело живети и борити се звала се Немачка. Невоља је била само то што је Немачка у то време била још сасвим имагинарни ентитет. Међутим, уколико Немачке још није било, онда је то само значило да је треба створити. И управо ће Арнт бити један од оних људи који ће дословно дати све од себе како би се „разбудио“ немачки народ за борбу против Француза и како би се поставили темељи уједињењу немачких држава. Мржња према Французима, која је постала конституенс немачког идентитета код многобројних интелектуалаца оног времена (Фихтеа, Клајста, Шлајермахера, итд.), код Арнта је прерасла у нешто више – у планирану пропаганду народног рата и народне мржње (Kallscheuer и Leggenie, 1994: 154).

Фридрих Шел је био сасвим у праву када је, у својој студији о трагедији немачког либерализма, писао да је Француска револуција за Арнта представљала последњи израз (француског) просветитељства, које је већ сасвим припадало прошлости (Sell, 1981: 62). Зато, иако никада није постао острашћени непријатељ Француске револуције (него само Француза), Арнт је у њој видео нешто што је својствено „француском бићу“ и што Немци треба да избегавају да опонашају. Наравно, и Немци хоће слободу, као што су је хтели француски револуционари, али је наводно неће кроз „дивље револуције Мирабоа, Дантона, Робеспјера и Сјејеса“, јер таква махнитост није „немачка особина“ (Arndt, 1912i: 36). Осим тога, по Арнту, Немци не би требало да теже ни за чим универзалним; оно што они треба да реализују јесу „стара слобода, стара врлина, стара част, стара храброст, стара врлина Германа“ (Arndt, 1912e: 177). Због тога се он 1813. обраћа немачком народу следећим речима: „Ти си један веран, захвалан, покоран и миран народ којем се не допада безразложно проливање крви; зато нећеш и не можеш да хоћеш да све старо буде уништено и смрвљено, као што је то урадио онај побеснели свет у Паризу пре двадесет и петнаест година“ (Arndt, 1912e: 174).

Француска револуција је, дакле, била тежња за радикалним променама, а то по Арнту никада не може да испадне на добро. Првих година након револуције у француском народу је владао ентузијазам и узвишени дух и веровало се да ће се из хаоса родити ново, боље уређење. Међутим, ускоро је Француска пливала у крви. Још је Монтескје добро приметио да Французи озбиљне

ствари раде будаласто, а будаласте ствари озбиљно. Какво би чудо, питао се зато Арнт, могло да од једног тако ропског народа направи одједанпут слободан републикански народ, и то још револуцијом, која је саму себе прождирала, све док на власти нису остале једино убице. Из таквог хаоса морао се родити Наполеон. Арнт опет цитира Монтескјеа када каже да слободна нација може имати само ослободиоца, док потлачена може добити само новог потлачитеља. Ропска француска нација је на гиљотину послала Луја XVI, али само да би направила место за нове деспоте: Робеспјера и, напоследку, Наполеона. Након што су свргнути краљ, племство, свештенство, па на крају и нова конституционална власт, завладали су „дух зла“ и „дух руља“. Такве епохе, закључиће Арнт, историја не објашњава. „Лудост и разум, занесењаштво и подлост, случајност и план, хероизам и ниске побуде, лежали су тако близу једно другог да би о томе само један Бог могао да донесе суд“ (Arndt, 1912c: 159).

Но, Арнт није увек био овако суздржан у оцени Француске револуције. На другим местима он је за сва зла која је она створила експлицитно окривљавао хуманизам и рационализам. Управо је идеја хуманизма, по Арнту, „слободним и међусобним братимљењем“ народа Европе водила у освајање, нехуманост и деспотизам. Француски народ је био обузет једном врстом ентузијазма који је био чисто духовне природе и веровао да заиста остварује слободу и једнакост свих људи на свету. Игром речи и имена хтео се регенерисати свет. Чак су сељаци – „увек први део нације“ – били расположенији него икада да следе циљеве нове власти, па и да иду у рат, јер им је био скинут оков феудализма. Тиме су били искоришћени за идеје хуманизма које они иначе не прихватају и које им нимало нису својствене. Но, од хуманизма ништа мањи узрок зала Француске револуције није био ни рационализам. Арнт је идентификовао његов генератор у трећем staleжу старе скупштине, у коме су седеле најумније главе француске нације. Они су створили Националну скупштину, која је у свом имену носила велико значење. Та скупштина је била „по талентима и расположењу народа застрашујућа“. Међутим, радом ове скупштине, цео народ је био тако „продуховљен“ да су речи изгубиле сваку везу са реалношћу и излаз је морао бити пронађен у деспотији. Људи су хтели да реализују филозофију Русоа и Монтескјеа, а то је била само „ђаволија трансцендирајућег духа“, који хоће све да ствара из појмова (Arndt, 1940: 172–174). На тај начин запостављена је религија, помоћу које човек стиче могућност усавршавања унутар оквира Божјег поретка. Због тога Арнт проглашава Француску револуцију међашем од кога започиње трећа епоха хришћанства. Прва епоха је трајала до Лутера и њу су карактерисали покушаји духовног измирења. Лутер је свету понудио „дубоки ум“ и „високу

веру“, али свет још није био спреман за њих, јер је разум био неразвијен. Зато је у следећа три века морало доћи до усавршавања разума. На том пољу су доминирали Французи као „најразумнији од свих европских народа“. Али Французе је то водило ка губитку вере, јер се све морало сазнати, објаснити и појмити. То је био тријумф разума над умом. Француска револуција је показала шта значе ограничења разума наспрам ума, којим се једино спознаје велика божанска истина. Након (неуспеха) Француске револуције Арнт је очекивао да наступи доба ума, које ће се базирати на вери, док би разум требало да буде деградиран у њену слушкињу (Arndt, 1912d: 138). Иронијом судбине, то ће се напослетку и десити: национализам би се могао одредити управо као инструментална употреба разума за буђење следеће и ирационалне вере у једно ново божанство – Народ – и његовог изасланика на земљи – народног вођу.

Након краха идеја хуманизма и рационализма, које су чиниле кичму просветитељства, Арнт је сматрао да је потребно створити нове и сасвим различите идеје, прилагођене новој реалности. Једна од основних се, како смо видели, састојала у томе да је одлучујући принцип у човеку ирационални ум, а не разум, и да ирационалност ума произлази из емоционалног начина гледања на свет, који је потпуно стран разуму. Поред тога, Арнт је на место просветитељског индивидуализма поставио романтичарски органицизам. Из немачке романтике он је преузео представу о органском јединству сталежа, коју је супротставио индивидуалистичким моралним идеалима немачког просветитељства (Müsebeck, 1921: XIV). Националсоцијалисти ће касније нарочито инсистирати на томе, гледајући у Арнту једног од првих заступника природно-органске социјалне теорије, која би се у најкраћим цртама могла формулисати на следећи начин: сваки човек носи „народну супстанцу“ у себи и стоји у свом делању под народним законом, с којим је повезан „на живот и смрт“ (Kuhn, 1936: 31).³ Арнтов појам народа није потицао из *песама и леџенди*, као што је то био случај у романтици, нити из народног *духа*, као што је то био случај код Фихтеа и Хегела, него из народног *живоћа*, у чему су националсоцијалисти препознали „мисао органске државе и Рајха“ (Obenauer, 1943: 8–9). Штавише, они су у Арнтовој књизи из 1803. о Германима и Европи гледали први спис у којем се оспорава рационализам у науци и политици у Немачкој и износи један биолошки поглед на свет (у којем је део увек и без изузетка потчињен целини), из кога ће се касније

3 Одмах након доласка националсоцијалиста на власт 1933, Универзитет у Грајфсвалду добио је име Ернста Морица Арнта, како би се његов „слободарски“ дух утиснуо у наставнике и студенте (види пригодни говор који је том приликом одржао професор Лаг (Laag, 1933).

развијати националсоцијалистичка идеологија. Рудиментарност „народњачке мисли“ (*völkische Gedanke*) код Арнта они су оправдавали немогућношћу да се у то време сагледа стварање јединствене „истински“ немачке државе (Arndt, 1940: 36). Но, упркос томе, Арнт је у Трећем рајху био слављен као први модерни органициста у Немачкој и антиципатор свих каснијих теорија „крви и тла“.⁴

Истине ради, треба одмах рећи да Арнтов спис из 1803. није имао никаквог одјека било у немачкој јавности било ван ње, да би од 1806. године потпуно пао у заборав (тако да до нацистичког издања из 1940. више није прештампаван). Већ и због тога, више је него натегнуто видети у њему неки значај и утицај у формирању народњачког (или чак расистичког) органицизма у Немачкој. Међутим, много је важније запитати се колико сам садржај овог Арнтового списка пружа основа за поменуте констатације. Јер, ако се он ишчита пажљиво и без идеолошких предрасуда, видеће се да у њему Арнт још не износи органицистичку визију друштва. Када говори о „два органска закона“ у држави, онда он под њима подразумева сигурност живота и имовине сваког грађанина (док су две идеје на којима држава треба да буде подигнута – грађанска слобода и љубав према домовини) (Arndt, 1940: 212). Таква схватања имају много више блискости са осамнаестовековним просветитељством и либерализмом, него са актуелним романтизмом, због чега се мирне душе може рећи да су за настанак органицистичке теорије у Немачкој били много значајнији и утицајнији каснији Арнтови радови, нарочито након 1808. године, када се Арнт окреће протестантском схватању историје као процесу одуховљења хришћанства (Ruth, 1930: 140). Недовршеност Немачке, фокусирана у ратовима против Наполеона, из те перспективе се указивала као утешни знак животне младости, којој тек предстоји прави развој. Зато тек тада Арнт почиње да заборавља појединце и да схвата народ као организам који има младост, зрелост и старост. У то време почиње такође да јача и његово веровање у историјску нужност (којом се превазилазе постојеће противречности), а проблем индивидуалне слободе постепено се маргинализује (Ruth, 1930: 182). Истина, већ у *Германима и Евроји* Арнт је износио једно (несистематизовано и крајње уопштено) уверење да циљ и намере светског духа („који све покреће“) људи не могу спознати (Arndt, 1940:

4 Наравно, националсоцијалисти су и у многим другим идејама препознавали Арнта као свог претечу. Тако је нпр. К. Ј. Обенауер у Арнтовом ставу да „господар и вођа треба да буде један: тај закон важи у свим стварима, а највише у рату“, из првог дела *Духа времена*, видео антиципацију *Führera* у националсоцијализму (Obenaue, 1943: 13). Такође, сматрало се и да је Арнтов циљ за време Наполеона био стварање хришћанске свенемачке цркве, која ће превазилазити границе размирица између католика и протестаната и представљати извор националног јединства (Bülck, 1937: 19).

115). То схватање ће се радикализовати тек десет година касније. Тада ће Арнт моћи фаталистички да констатује: „Историја је светски суд народа“ (Arndt, 1912l: 34). Гледајући историју, човек „се мири са временом и судбином и види да је све само један живот, једна целина и један развој“ (Arndt, 1912d: 123).

Арнтово схватање народа полази од тога да је народ не само један организам, него и духовни ентитет, „карактер“.⁵ Карактере тако немају само људи него и ствари, биљке, животиње па чак цели народи. За карактер једног народа битна су по Арнту два фактора. Први је географски, и односи се на климу и поднебље у којем један народ живи (Arndt, 1810: 69).⁶ Други, још битнији фактор за настањак и обликовање карактера и „духа“ једног народа јесте језик којим говоре његови припадници и који се због тога мора чувати као светиња (Arndt, a: 53–54). Иако одваја ова два фактора, Арнт заправо заступа тезу да међу њима постоји „дубоко јединство“ (Arndt, 1805: 18–20). Примера ради, француски језик, као и народ, мешавина је севера и југа и зато не може да достигне „пуну меру акцента“, па се одређени тонови задржавају у носу и грлу. Зато је он сасвим путен. Немачки језик, обрнуто, одражава север: у округлој природи човек се окреће себи, свом срцу и уму. Језик је оштар, груб као и земља, и примерен духу (Arndt, 1805: 38–40). Пошто се на тај начин у језику одражава карактер народа, треба пазити да деца ни у ком случају не уче два или више језика, него само један, и то онај свог народа (Arndt, 1940: 228). Ово због тога што свако дете, у првих пет-шест година живота, у своју „несвесну невиност“ упија језик народа коме припада а заједно са језиком и „дух народа“ (Arndt, 1912f: 146). Тако се помоћу језика стварају идентични индивидуални „карактери“, који одговарају колективном типу датог народа.

У складу са ова два фактора народног „карактера“, сваки народ има своје лингвистичке и географске („природне“) границе. За разлику од „тежине“ коју Арнт приписује географском и лингвистичком фактору у образовању „народног карактера“, географским границама он даје приоритет у односу на лингвистичке, али одмах констатује да је срећна она (народна) држава у којој се обе границе поклапају. Ова поставка је служила Арнту да покушај Француске да покори целу Европу окарактерише „противприродним“ (Arndt, 1940: 215), а у крајњој линији и „безбожним“. Јер, против Бога су сви они који хоће једну државу, једну религију, један

⁵ „Карактер једне ствари и једног лица је оно што остаје и што разликује, што је природа тако дубоко усадила у њега да га ништа не може изменити или уништити“ (Arndt, 1810: 20).

⁶ Величина народа за Арнта није била битан фактор његовог постојања: Швеђани су нпр. један народ иако их је свега три и по милиона (Arndt, 1839: 6).

народ и један језик. Бог је по Арнту створио разноврсност на свету и „тиралин“ је свако ко покушава да то негира (Arndt, a: 11). Овде можемо да видимо одлучан преокрет у осуди тираније у односу на ранију (превасходно осамнаестовековну) традицију: тиранин више није онај ко крши одредбе рационалистичког природног права (тј. друштвеног уговора) и универзалног људског ума, него онај ко крши „природни“ и „Богом дани“ плурализам народа на свету и (географске и лингвистичке) границе међу њима. Арнт још не иступа отворено против идеала светског грађанства, али је приметно да и њему мења садржај. Прави светски грађанин је сада онај ко је свом народу „спреман да помогне, ко је хуман, праведан“ и не дозвољава да се његова љубав према човеку распрши у „бесконачност“ (Arndt, 1940: 157).

Но, убрзо ће Арнт оштро критиковати Немце који још „робују“ старом просветитељском – сада све више схваћеном као француском – идеалу светског грађанства. Ниједан народ по њему није тако здружено као Немци прихватио „Русоове идеје“: просветитељство и космополитизам. А у космополитском просветитељству ум је потпуно запоставио тело и од природе направио лешину коју треба „анатомизовати“. Идеја да је космополитизам племенитији од национализма, а човечанство узвишеније од народа и даље је укореења у Немцима, али није умна, а оно што је умно, закључује Арнт надмашујући Хегела, више је од оног што је реално. Немци „су постали космополити и презиру бедну таштину да буду један народ: то је једна фина, лакоумна и просвећена дружина без домовине, религије и гнева, коју само варвари држе за нешто велико“ (Arndt, 1912d: 29). Осим што је „варварска“ вредност, космополитизам је по Арнту опасна заблуда, јер ремети хијерархију заједница којима сваки човек припада и угрожава основни постулат да изнад народа не постоји ништа ни боље ни важније. „Без народа нема ни човечанства, а без слободног грађанина нема ни слободног човека“ (Arndt, 1912c: 107). Појам „грађанина“ који Арнт овде употребљава лишен је примеса кантовског универзализма и већ има смисао „сународника“, који у себи заправо још једва да задржава политичке конотације. Зато, када он каже да се до „више људскости“ мора доћи тако што треба постати „грађанин“, то једноставно значи да се мора више „волети наш народ и домовина“ него човечанство (Arndt, 1912d: 87). Наравно, питање је само да ли ће за човечанство (као и за заједнице уже од народа) преостати нешто љубави од хипертрофираног патриотизма.

Као што је поставио народ на сам неприкосновени врх хијерархије људских заједница, Арнт је такође одлучно оспоравао сваку могућност да се „свој“ народ напушта и себи тражи нека друга („боља“) домовина. Он чак није могао да сакрије гађење према свакоме ко жели слободно да бира своју домовину. По њему, само

човек који наликује животињи може да изјави: „Човеку је домоваина тамо где му иде добро, његова слобода је тамо где га најмање муче.“ То је за Арнта било робовање ужитку и занемаривање Божјег поретка (Arndt, 1912i: 151). Ипак, с друге стране, Арнт није желео да у потпуности раскрсти са просветитељским наслеђем и зато на једном месту експлицитно изјављује да „човек који не признаје човечанство не може имати ова света осећања [према свом народу], он има само шупље празноверје у којем се огледа његова одурна ништавност“ (Arndt, 1912c: 68). На крају крајева, Арнт је свој идеал „грађанства“, односно слободног народа, сумирао на следећи начин: „Одмерене врлине, благо одушевљење, рад и умереност свих, да не би било потребно да неко буде слуга – то су скромни захтеви једном народу који хоће да заслужи име и достојанство слободног народа“ (Arndt, 1912c: 105). Слободни народ, како одавде произлази, јесте превасходно етничка и етичка, а не политичка категорија.

Ипак, поред етничких и етичких услова за постојање слободног народа, Арнт у својим делима није могао заобићи ни политичке услове. Његова је основна идеја да држава мора бити народна, тј. да мора омогућити спонтано одвијање народног „живота“. И сама држава за њега је „живот“, а најбоља је она држава која омогућава највише слободног народног живота. Штавише, сама власт у држави мора бити подређена народу, јер „народ није због кнежева, него су кнежеви због народа“ (Arndt, 1912o: 192). Задатку служења народу држава може да одговори само ако је органска (тј. хармонична симбиоза сталежа) и ако престане да се посматра као машина (Arndt, b: 30). Органицистичко одбацивање државе као машине представљало је чворну тачку у којој су се стицали Арнтови отворени напади не само на фридрицијанско наслеђе апсолутне монархије него у исто време и на просветитељство, а – како ћемо још моћи да видимо – и на либерализам.

У свим својим делима Арнт се чврсто држао либералистичког полазишта, по коме се права политичка слобода састоји у владавини закона (којем треба да се подвргава и сам краљ). На једном месту он ће чак закључити да се и краљ мора покоравати закону, као и сваки слуга, пошто и најмање одступање од овог принципа води (политичком) ропству (Arndt, 1912b: 195). Невоља са овом концепцијом лежала је у томе што ју је Арнт одмах релативизовао тврђњом да у држави, поред (грађанског) закона, мора важити и један виши (политички) закон, једна *arcana imperii* у којој ће се и даље поштовати неограничени монархијски суверенитет. Арнт је у том погледу веома јасан: „Али овај [политички] закон не може се свести на појам грађанског закона и грађанског права, а да владару не одузме сву снагу и смелост и његовом делу узвишеност и височанство“ (Arndt, 1912d: 158). Осим што заговара-

њем политичког закона грађанском закону одузима универзалност, Арнт му одриче и позитивност. То се најбоље може видети по томе што његов концепт владавине закона не дозвољава да у држави влада „папирни деспотизам“ (Arndt, b: 33–35). Одатле следи да закон коме он даје предност јесте пуки морални закон, који се не ствара него се само спознаје. Односно, другим речима речено, Арнт у свом залагању за владавину закона није имао у виду (барем не првенствено) писане грађанске законе (а још мање устав), већ „неписан закон у срцу људи“ (Müsebeck, 1921: XIII). Даље, закони на којима је Арнт инсистирао никако нису били резултат „воље народа“. Добро је, наравно, ако закони настају „од народа“, али то не значи да их народ сам себи даје (у парламенту), већ само то да их својевољно прихвата (од своје власти, тј. монарха) и признаје као важеће (Arndt, 1940: 196 и 213). Напоследку, Арнт пресеца сваку везу између закона и природног права. Ово друго за њега се своди на празне речи, пошто природа (односно природно стање) не претходи држави, већ са њом саегзистира, па и не може представљати никакав критеријум за њено вредновање. Држава је део природе, а не уговорна творевина индивидуа. Или, како ће то Арнт поетски формулисати, држава је „незауздани коњ“, који се, као ни било који други „природни елемент“, не може ограничавати „празним речима“. Супротност држави може бити само хаос, док је природа целокупни поредак света, у којем државе налазе своје место без икаквог природног права (Arndt, 1940: 188).

Као што је у начелу прихватио либералистички постулат владавине закона, Арнт је исто тако заступао и идеале Француске револуције: једнакост и слободу (братство је већ било инкорпорирано у народном јединству). Он је сасвим отворено износио да једнакост у друштву треба да буде једнакост пред законом и да је слобода владавина закона без изузетака (Arndt, 1938c: 385). Такође, појмови једнакости и слободе, који чине темеље закона, за њега су били производ „изворне једнакости људске жеље за срећом и ужитком“. Он је, с друге стране, признавао да су поред ове тежње за једнакошћу (и слободом) људи склони и тлачењу и сили, како би срећу и ужитак обезбедили само за себе и на уштрб другог. Доказе за то Арнту пружа већ летимичан поглед на савремене народе: у њима, рекло би се, постоје две различите расе, рођени господари и рођене слуге. Вероватно најлибералније црте показује Арнтов тенор који денунцира тај закључак и констатује да признавање урођеног ропства значи приписати судбини оно што је дело човека (Arndt, 1938a: 182). Јер, оно што је створено може се и разрушити. А ако је ропство човек (грешком?) створио, он може и да га уништи. Ту Арнтова теорија политичке еманципације показује своју најбољу страну и дубок утицај идеја Француске револуције.

Међутим, невоље настају када у цео тај либералистички концепт уђе теза о сељаштву као еманципаторском сталежу. Арнт је, иначе, био доста критикован због тога што га је његово сељачко порекло определило да веома пристрасно пише историју и изграђује своју социјалну теорију. То је дошло нарочито до изражаја у његовом решавању проблема реализације идеала једнакости и слободе. Јер, по Арнту, решење лежи у враћању на оне институције које су у прадавна времена обезбеђивале људима једнакост и слободу и које су касније уклоњене под налетом деспотске репресије. Први законодавци су знали како да на најбољи начин изађу у сусрет тежњи за једнакошћу и слободом и зато су учинили људе једнаким пред законима. Али не пред било којим законима. Закони о којима је реч били су закони о земљи, тј. закони којима се уређивала расподела земље, тако да сваки човек може да оствари минимум среће и ужитка. Први творац тих закона био је Мојсије, а за њим су следили грчки законодавци од Ликурга надаље (Arndt, 1912b: 199).

У та „стара добра времена“, када су Грци, Етрурци и Римљани били у успону и када је још владало јединство „човека, природе и живота“, владао је и закон (Arndt, 1912c: 60). У једном моменту, међутим, долази до својеврсног отуђења човека од „природе, Бога и других људи“ и свугде се успоставља принцип господства. На питање како се то десило, Арнт не даје директан одговор, али се он може сасвим добро реконструисати из његове целокупне теорије. Све оне државе које су биле изграђене на слободном народу (сељаштву) имале су упориште у аграрним законима (*leges agrariae*), који су штитили земљишне поседе, а тиме и равнотежу у држави. Пошто су у свакој држави сељаци чинили највећи и највреднији део народа, слободу народа могли су гарантовати једино законима заштићени сељаци (Arndt, 1938a: 178). Варирајући идеје из друге главе шесте књиге Аристотелове *Полиџике* (упор. Aristotel, 1975: 159–161 [1318b–1319a]), Арнт сматра да су сељаци увек били стуб државе зато што су живели „природним животом“, за разлику од грађана који живе „вештачким“ животом. Тло земље је најјачи извор осећања припадности држави и оно „говори“ сваком ко га обрађује на следећи начин: „Ово је твоја домовина, света, неотуђива, бесмртна; на овом тлу су живели и умирали оци; овде је текла њихова крв, овде њихов зној у неуморном раду“ (Arndt, 1912g: 108). Сељаштво је онај конзервативни сталеж који блокира сваку промену и захтева репродуковање старог. И не само то. Сељаштво је заштитник крви и тла, а самим тим и гарант етничке чистоће, с обзиром на то да је везано за „родну грудну“ и није склоно миграцијама (попут грађанства, кога сопствена професија тера да путује по целој земаљској кугли). Грци су доживели судбину коју ће доживети и сваки други народ чије супермобилно грађанство и

деградирано сељаштво доведу до етничког мешања: „прекомерним или чак неправедним повезивањем са туђим народима“ они су се „покварили“ и постали лак плен деспотима. За време Александра грчки народ је постао обична мешавина Европљана, Африканаца и Азијата, да би недуго затим нестао са историјске позорнице (Arndt, 1940: 97). Историја Рима унешто одудара од грчког искуства, али и ту имамо исти процес унутрашњег растакања како напредује етничко амалгамирање. Слободу Римљана није чинио сенат, нити било који магистрат, већ врлина самих грађана (= поседника и обрађивача земље), која је постојала док је било (политичке) слободе, тј. до краја републике. Међутим, када је покорио скоро цео свет, римски народ, који је био неправедан према свим другим народима, постао је неправедан према себи самом (Arndt, 1912c: 89). Рим је почео да пропада у првом веку краљевства, након што је Римљане неправда према другим народима (што у својој, што у туђим државама) начинила бруталним и злим (Arndt, 1940: 100). Иако су разорени на различите начине, и Грчка и Рим су доказали погубност мешања народа: у оба случаја изгубила се веза између крви и тла, врлине грађана су ослабиле, и то је на крају довело до државних уређења где су сви били (политички) робови. Политичка пропаст била је резултат етничких процеса „кварења“ изворног популационог супстрата државе. Правило је да се у етнички мешовитим државама републиканска уређења уништавају, а краљевства претварају у деспотије. А пошто деспот поданицима чини „насилно неправо“, деспотске државе никада не могу имати природан поредак. Оне губе своје упориште у природи и постају вештачке творевине – машине којима деспоти управљају ради експлоатације „природно“ (тј. етнички) разједињених поданика – у којима стајаћа војска не служи за заштиту него за подјармљивање народа (Arndt, 1912c: 59–61). И у деспотијама, додуше, долази до величанствених духовних блесака, разноврсних културних достигнућа, али то само по себи још ништа не значи, пошто само тамо где постоји слободан народ, може постојати хуманост као трајни поредак (Arndt, 1938b: 295).

Истина, ни у најранија времена (када је владало јединство „човека, природе и живота“, тј. етничка компактност), идеал слободе није било могућно консеквентно заступати. Већ су и стари народи раздвајали политичку од грађанске сфере, тако да је и највећа (политичка) слобода морала да иде напореда са највећим (грађанским) ропством. У грчким полисима је владало робовласништво које је обезвређивало сва грчка настојања да се истински успоставе слобода и једнакост међу грађанима-сународницима (Arndt, 1912c: 79–80). Када су Римљани у питању, они нису сами измислили ропство, него су га преузели од Гала. Ропство је настало код Гала јер они нису имали средњи (сељачки) сталеж, који је

извор снаге сваког народа, и због тога су потпали под римску власт. Код њих су постојали само племство и кнежеви, с једне стране, и полуслободни сељаци и робови, с друге стране (Arndt, 1912b: 211). Сличан развој се може пратити и код Германа. И они су, као и сви други народи, у почетку имали пркоса и осећаја за слободу (Arndt, 1912c: 98). Међутим, када отпочне цивилизацијски развој, долази до све већег угрожавања ове „исконске“ слободе. Зато се и код Германа временом наилази на робове (Arndt, 1938a: 127). Осим тога, изворну слободу старих Германа чинили су мали и средњи поседи, који су све више потискивани ленским системом. Лено је једна потпуно негерманска институција, што се наводно може доказати тиме да је оно прво настало тамо где су се Германи измешали са Римљанима (Француска, Италија, Шпанија), да би се тек онда проширило на остале (нероманизоване) Германе (Arndt, 1912b: 206). Швеђани и Норвежани, као најаутентичнији – нордијски – Германи, најжилавије су се опирали систему лена, а шведско племство (и када је овај систем напослетку уведен у Шведску у 13. веку) никада није пало тако ниско да држи зависне сељаке (кметове). У Данској је већ више дошао до изражаја романски утицај, тако да се у 12. и 13. веку изгубило слободно сељаштво. Ленски систем је заправо био модификација ропства, које су Франци, Лангобарди, Свеви и Западни Готи нашли у римским земљама и полагаано преузели. Да су и Германи поседовали ленски систем у 1. веку н. е., сматрао је Арнт, Римљани би их лако покорили и они би се утопили у етничку амалгамацију римске државе. Међутим, они су тада још били верни својим исконским обичајима и врлинама и зато су могли да одоле декадентном римском колосу, чак да га надвладају.

Једна од Арнтових најтежих оптужби на рачун Француске револуције јесте да је у њој настала идеја да се земљиштем може слободно трговати, као и сваком другом робом. У томе се испољило „право“ галско, односно француско биће (тј. ропски романски дух). А за Французима су кренули и други модерни народи, који су се сви одреда одрекли слободарског законодавства и усвојили принцип неограниченог промета непокретности (који изазива вишак становништва, а са њим и беду, просјачење и криминал) (Arndt, 1912b: 217). Зато је оно што се назива „манчестерским либерализмом“ само један одјек старе неслободе, а не истински пројект еманципације (Arndt, 1912b: 235–236). Међутим, главна невоља није ни у самом том первертираном либерализму, него у чињеници што му се супротстављају ортодоксни конзервативци, заговарајући враћање на старо, наметање беспоговорне послушности и обнављање сталешког система (Arndt, 1912b: 214). У овом спору Арнт одбија да се сврста на било коју страну и заступа средњи пут између крајности либерализма и крајности конзервативизма. Тај, касније толико злоупотребљаван „трећи пут“ требало је да се састоји у

враћању у прошлост (али не више у стари режим, него све до прастарих германских традиција слободног сељаштва и законске забране отуђења земљишта). Угаони камен те традиције представља пропис по коме је половина или две трећине укупног земљишта једне државе у власништву сељака, док је само једна трећина или једна половина остављена у слободном промету. Тим решењем се, сматра Арнт, раније чувао, а и сада се може очувати средњи посед и средњи (сељачки) слој на којем почива снага једног слободног народа (Arndt, 1912b: 229). Овај предлог је, у крајњој линији, имао за узор Фихтеов модел затворене трговачке државе, о којем је Арнт писао да је у потпуности применљив у реалном животу, иако га је Фихте разматрао првенствено са моралне стране (Arndt, 1912b: 234). Арнтово прилог овом моделу састојао се у томе да нагласи улогу сељаштва и традиционалне сељачке економике у аутархичној народној држави.

У вези са проблемом социјалног састава државе интересантно је споменути и Арнтово схватање „руље“. У руљу спада, најопштије речено, свако ко се не подвргава законима (Arndt, b: 12). При том се не ради толико о („професионалним“) криминалцима, колико о групи хендикепираних људи, који су самим својим положајем (у „манчестерском либерализму“) натерани на изопштеност из свих политичких и социјалних токова у држави. Руља за то своје зло оптужује власт, док се у ствари свака власт „поводи, пасивно или активно, ненамерно и несвесно, за духом и вољом целог народа“ (Arndt, 1912g: 35), што значи да је постојање руље заправо резултат конкретног стања сваког појединачног народа. Узме ли се у обзир значај сељаштва у свакој држави (односно народу), онда ће постојање и величина руље зависити од тога колико је (политички и социјално) јако сељаштво и колико се оно супротставља токовима који воде „манчестерском либерализму“. У јачању и преструктурирању сељачког staleжа Арнт је видео „једину препреку претећем поруљењу (*Verpöbelung*) мноштва народа“ (Fahrner, 1937: 73).

Овај политички програм имао је у себи једну велику ману. Он је, наиме, рачунао са енормним еманципаторским потенцијалом сељаштва, иако су у условима распада старог режима управо бивши кметови (односно новоослобођени сељаци) били политички најнеискуснији и најауторитарнији. О томе најбоље сведоче сама Арнтова истраживања актуелних политичких прилика у Померанији. Слободно становништво је тамо до 1806. било састављено од два staleжа (племства и грађанства) и „руље“, која није хтела радом да зарађује свој хлеб (Arndt, 1817: 16–17). Сељаци су били неслободни и нису ни на који начин учествовали у држави. А када је

1806. укинуто кметство и у Грајфсвалду оформљен Ландтаг (који је по шведском узору имао четири сталежа: племство, грађанство, свештенство и сељаштво), сељаци су били принуђени да неприпремљени, такорећи преко ноћи ступе на политичку позорницу. Зато Арнт сасвим реалистички примећује да у то време они још нису били заиста (фактички) слободни и самостални да би равноправно учествовали у раду Ландтага, па су једноставно и увек крајње ауторитарно гласали за предлоге краља, без обзира на њихов садржај (Arndt, 1817: 25–26). Дакле, по страни од свих херојских прича о еманципаторском потенцијалу сељаштва „уопште“, поставио се један много приоритетнији и конкретнији проблем: на који начин, наиме, након укидања кметства, реинтегрисати сељаштво у рад политичких органа, како се не би „одлило“ у руљу и како само не би „своју“ државу угрозило, уместо да јој помогне. А ако је јако сељаштво по Арнту било заиста најбољи лек против „поруђења“, остало је нејасно како спречити „поруђење“ самог сељаштва када је оно слабо, а то је конкретно увек случај када као колектив излази из кметског положаја. То питање он себи никада неће поставити, па тако ни успети да дâ адекватан одговор. Његову пажњу заокупили су сасвим другачији проблеми, тако да је временом сам проблем сељаштва и његове еманципаторске улоге у потпуности дошао у други план пред задатком етничке интеграције Немаца и разбуктавања народне љубави и мржње, као најефикаснијих интегративних средстава.

ЛИТЕРАТУРА

- Anrich, Ernst (1940): „Germanen und Europa. Ein Buch an der Schwelle unseres Zeitalters. System, Bedeutung, Einordnung in die Zeit“, у: Arndt Ernst Moritz: *Germanen und Europa (1803)*, Stuttgart и Berlin: Verlag W. Kohlhammer.
- Аристотел (1975): *Полиџика*, Београд: БИГЗ.
- Arndt, Ernst Moritz (1805): *Ideen über die höchste historische Ansicht der Sprache*, Rostock и Leipzig: K. C. Stiller.
- Arndt, Ernst Moritz (1810): *Einleitung zu historischen Charakterbildungen*, Berlin: Realschulbuchhandlung.
- Arndt, Ernst Moritz (1817): *Geschichte der Veränderung der bäuerlichen und herrschaftlichen Verhältnisse in dem vormaligen Schwedischen Pommern und Rügen vom Jahr 1806 bis zum Jahr 1816*, Berlin: Realschulbuchhandlung.

- Arndt, Ernst Moritz (1839): *Schwedische Geschichten unter Gustav dem Dritten, vorzüglich aber unter Gustav dem Vierten Adolf*, Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung.
- Arndt, Ernst Moritz (a): „Ueber Volkshaß und über den Gebrauch einer fremden Sprache (1813)“, у: *Kleine Schriften*, књ. 1, без године, издавача и места издања.
- Arndt, Ernst Moritz (b): „Beherzigungen vor dem Wiener Kongreß (1814)“, *ibid.*, књ. 3.
- Arndt, Ernst Moritz (1912a): „Des Deutschen Vaterland (1813)“, у: Arndt Ernst Moritz: *Werke* (уп.: Steffens Wilhelm), књ. 1, Berlin, etc.: Deutsches Verlagshaus Bong & Co.
- Arndt, Ernst Moritz (1912b): *Erinerungen aus dem äußeren Leben (1840)*, *ibid.*, књ. 2.
- Arndt, Ernst Moritz (1912c): *Geist der Zeit I (1806)*, *ibid.*, књ. 6.
- Arndt, Ernst Moritz (1912d): *Geist der Zeit II (1809)*, *ibid.*, књ. 7.
- Arndt, Ernst Moritz (1912e): *Geist der Zeit III (1813)*, *ibid.*, књ. 8.
- Arndt, Ernst Moritz (1912f): *Geist der Zeit IV (1818)*, *ibid.*, књ. 9.
- Arndt, Ernst Moritz (1912g): „Bauernstand, politisch betrachtet (1810)“, *ibid.*, књ. 10.
- Arndt, Ernst Moritz (1912h): „Kurzer Katechismus für teutsche Soldaten (1812)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1912i): „Katechismus für den teutschen Kriegs- und Wehrmann (1813)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1912j): „An die Preußen (1813)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1912k): „Was bedeutet Landsturm und Landwehr (1813)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1912l): „Das preußische Volk und Heer im Jahre 1813 (1813)“, *ibid.*, књ. 11.
- Arndt, Ernst Moritz (1912m): „Der Rhein Teutschlands Strom, aber nicht Teutschlands Grenze (1813)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1912n): „Über künftige ständische Verfassungen in Teutschland (1814)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1912o): „Über Preußens Rheinische Mark und über Bundesfestungen (1815)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1938a): „Versuch einer Geschichte der Leibeigenschaft in Pommern und in Rügen (1803)“, у: *Agrarpolitische Schriften*, (уп.: Terstegen W.), Reichsbauernstadt Goslar: Blut und Boden Verlag.
- Arndt, Ernst Moritz (1938b): „Ueber den Bauernstand und über seine Stellvertretung im Staate (1815)“, *ibid.*

- Arndt, Ernst Moritz (1938c): „Ein Wort über die Pflege und Erhaltung der Forsten und der Bauern im Sinne einer höheren d. h. menschlichen Gesetzgebung (1820)“, *ibid.*
- Arndt, Ernst Moritz (1940): *Germanen und Europa (1803)*, *op. cit.*
- Arndt, Ernst Moritz (1957): *Meine Wanderungen und Wandlungen mit dem Reichsfreiherrn Heinrich Karl vom Stein (1858)*, Münster: Verlag Aschendorf.
- Arndt, Heinz von (1960): *Das Abenteuer der Befreiung. Ernst Moritz Arndt und die Forderung seiner Zeit*, Leoni am Starnberger See: Druffel Verlag.
- Fahrner, Rudolf (1937): *Arndt. Geistiges und politisches Verhalten*, Stuttgart: Verlag von W. Kohlhammer.
- Kallscheuer, Otto и Leggenie, Claus (1994): „Deutsche Kulturnation versus französische Staatsnation? Eine ideengeschichtliche Stichprobe“, y: Berding Helmut (yp.): *Nationales Bewußtsein und kollektive Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit 2*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Laag, Heinrich (1933): *Der Freiheitskampf des Greifswalder Dozenten E. M. Arndt*, Greifswald: Universitätsverlag Ratsbuchhandlung L. Bamberg.
- Kuhn, H. J. (1936): *Arndt und Jahn als völkisch-politische Denker*, Langensalza: Hermann Beyer & Sohne.
- Müsebeck, Ernst (1914): *Ernst Moritz Arndt. Ein Lebensbild. Erstes Buch: der junge Arndt 1769–1815*, Gotha: Friedrich Andreas Perthes.
- Müsebeck, Ernst (1921): „Einleitung des Herausgebers“, y: Arndt Ernst Moritz: *Staat und Vaterland. Eine Auswahl aus seinen politischen Schriften*, München: Drei Masken Verlag.
- Obenauer, K. J. (1943): *E. M. Arndt und die Gegenwart*, Bonn: Bonner Universitäts-Buchdruckerei Gebr. Scheur.
- Ruth, Paul Hermann (1930): *Arndt und Geschichte. Ein Beitrag zur Arndtforschung und zur Problemgeschichte des Historismus vornehmlich bis zum Ende der Befreiungskriege*, München und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg.
- Sell, Friedrich (1981): *Die Tragödie des deutschen Liberalismus*, Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Sheenan, James (1983): *Der deutsche Liberalismus. Von den Anfängen im 18. Jahrhundert bis zum Ersten Weltkrieg 1770–1914*, München: Verlag C. H. Beck.
- Steffens, Wilhelm (1912): „Lebensbild“, y: Arndt Ernst Moritz: *Werke*, кн. 1.

Aleksandar Molnar

FRENCH REVOLUTION IN THE EARLY WORKS OF ERNST MORITZ ARNDT

Summary

Ernst Moriz Arndt is today commonly accepted as one among the first German liberals, or, more precisely, national liberals. Like other German liberals of his time, he was very concerned about political developments in France and devoted much of his writings in explaining what is actually happening in France since 1789. The ideas of French revolution played important role in the intellectual formation of Ernst Moritz Arndt, although he was never prepared to accept them without large amount of criticism. In the article, the author endeavors to give insight in the Arndt's main political ideas at the beginning of the 19th century and to explain ambiguities of the impact that the French revolution had on them.

Key words: *French revolution. – People. – Estate. – Germany. – Nationalism.*